

Egy nap a budaörsi Jakob Bleyer Heimatmuseumban

P*papok, nemzetiségek, közösségek* címmel rendeztek konferenciát szeptemberben a budaörsi Bleyer Jakab Helytörténeti Múzeumban (Jakob Bleyer Heimatmuseum) a Hit közösséget teremt projekt őszi programjaként. A nap két pillérét a konferencia tudományos előadásai és a múzeum kertjében létrehozott elűzetési tanösvény megnyitója jelentették. A vendégként meghívott horvát nemzetiség a Magyarországi Horvátok Keresztény Gyűjteményének bemutatásával vett részt az eseményen.

Dr. Gajdos-Frank Katalin köszöntője

Dr. Gajdos-Frank Katalin, a konferenciának otthont adó intézmény igazgatónöje köszöntő beszédében felidézte a Hit közösséget teremt projekt indulását, melyhez egy zarándokélménye adta a gyújtó szikrát. A Duna menti németek, egykor Romániából, a korábbi Jugoszláviából és Magyarországról kiűzött németek hatvanegy évvel ezelőtt kezdték el fogadalmi zarándoklataikat Altöttingenbe. Az ötvenkilencedik zarándoklapon hangzott el Peter-Dietmar Leber, a Bánáti Svábok Szövetsége (Landsmannschaft der Banater Schwaben) elnökének beszédében: „A hit közösséget teremt és legyőzi a határokat.” Ezzel a mottóval indult két évvel ezelőtt a budajenői Magtár és a Jakob Bleyer Múzeum, valamint a VUK (Egyesület a Magyarországi Német Gyerekekért – Verein für Ungarndeutsche Kinder) együttműködésében létrejövő program-sorozat az Egyházi és nemzetiségi kapcsolatokért felelős államtitkárság támogatásával. Az igazgatónő felidézte a projekt eddig megvalósult eseményeit, a Magtárban tavaly megrendezett konferenciát, a pályázatok útján megvalósult háromnapos osztálykirándulásokat, s mindezek eredményeit. A hit a közösségek megtartó ereje volt a múltban, és annak kell lennie ma is. E gondolat jegyében szervezték a 2022. szeptemberi konferenciát.

Soltész Miklós államtitkár az esemény megnyitóján hangsúlyozta, hogy a magyarországi nemzetiségek kulturális, oktatási és nyelvi támogatása mellett a kormánynak a nemzetiségi egyházak támogatása is fontos, mivel ezek közösen szolgálják nemzetiségeink megmaradását. Ezt bizonyítja az elmúlt nyolc évben több mint százhusz templom, négyszáz útmenti kereszt, számos műemlék, tárgyi emlék felújításán túl egy új templom építése a ruszinoknak, ami a kormány támogatásával és a nemzetiségek együttműködésével valósult meg. Soltész Miklós emlékeztetett a hazánkba látogató szerb ortodox pátriárka Szentendren elhangzott fontos gondolatára, mely szerint a kultúra és nyelv megmaradásának feltétele a hit megőrzése, majd arról szólt, hogy ez valamennyi nemzetiség számára érvényes, időszerű üzenet. Az elűzetési tanösvény átadása kapcsán egy túlélő, Mészáros Sándorné visszaemlékezéséből¹ idézett: „A Gulágban eltöltött életem kapcsolatban keveset beszéltem arról, hogy mi segített nekem átvészelnem a sztálini poklot. Meggyőződésem, hogy az Istenbe vetett hit és az ima mentett meg engem a biztos haláltól.”

Ehhez kapcsolódva Engländerné Hock Ibolya, a Magyarországi Németek Országos Önkormányzata (MNOÖ) elnöke, a Liszicsanszka huroc, három év bányamunka után hazatérő nagymamája visszaemlékezéseit, tanúságtételét ismertette a hit megtartó erejéről. „A magyarországi németeket ebben az időben ért másik sorcsapás, az elűzetés minden német családot érintett valamilyen formában. Az elűzöttek és itthon maradók számára egyaránt a hit adott erőt, vigaszt és reményt. A népszámlálás előtt állva fontos, hogy továbbra is megvalljuk a né-

¹ Mészáros Sándorné: Elrabolt éveim a Gulágon (Kráter Műhely Egyesület, Pomáz, 2005.)

metséghez tartozásunkat” – hívta fel a figyelmet a közelgő országos statisztikai adatgyűjtésre. Értékelte, hogy az elűzetésnek tanösvény formájában állítottak emléket. Ez a módszertani eszköz része volt az MNOÖ már több mint tíz éve megalkotott stratégiájának, s annak megújítása után is az maradt. Évente két tanösvény létrehozására került sor, amelyek révén Magyarország német nemzetiségi falvaiban bemutathatják az adott település egyediségét és a tevékeny közösség helyi jellegzetességeit. Az így létrejött tizenkét helyi mellett a bajai tanösvény az egész magyarországi németiségről próbál képet adni nyolc állomásban. „Azért is jó megoldás az elűzetésnek tanösvény formájában emléket állítani, mert kapcsolódik az Országos Német Önkormányzat tanösvény-hálózatához, és ez az ismeretátadási módszer az önálló bejárással, a hozzá tartozó digitális eszközök segítségével a fiatalabbak és idősebbek számára egyaránt jól befogadható – mondta Engländerné Hock Ibolya.

Ritter Imre országgyűlési képviselő meghívottként és budaörsiként a házigazda szerepében is köszöntötte a résztvevőket, üdvözölve a kezdeményezést. Budaörsiként a helyi kálvária stációinak különleges igényű és szépségű felújításáról, a Szent József-szobor visszaállításáról, a kálváriakápolna, a kőhegyi kápolna újraépítéséről, a fémkereszt újbóli felállításáról, a Szentháromság-szobor avatásáról, a barlangrendszer helyreállításáról, a budaörsi passiójátékok kétnyelvű újraindításáról, nemzetiségi imakönyvek, énekkönyvek kiadásáról, az új temető – az ország legnagyobb nemzetiségi sírkertje – felújításáról beszélt. Hangsúlyozta, hogy minden magyarországi őshonos nemzetiség életében és megmaradásában meghatározó szerepe volt a hitnek, kapcsolatuk a vallással elválaszthatatlan, s e kapcsolatok erősítéséhez a kormány támogatást nyújt. Hozzátette, a történelmi egyházakkal való együttműködést közös munkával, tudatosan kell fejleszteni.

Gugán Iván, az Országos Horvát Önkormányzat (OHÖ) elnöke megerősítette, hogy a hit, a vallás a horvátok életéhez is szorosan hozzátartozik. Amikor a horvátok a törökök elől menekültek, a papjaikkal és szerzeteseikkel együtt érkeztek magyar területekre, és a hagyományait, szertartásait azóta is megőrizték, a legfőbb imádságot, a miatyánkot anyanyelvükön mondják. Az OHÖ első tevékenységei között egy szakrális gyűjtemény, egyházi múzeum megalapítása szerepelt, legutóbb pedig, éppen ez év nyarán egy međugorjei ifjúsági zarándokutat szerveztek. Ennek hatása és sikere leginkább abban mutatkozik meg, hogy a fiatalok két-háromszoros létszámmal már a jövő évi zarándoklatot tervezik. Ugyanígy népszerű volt az alsós korosztálynak szervezett nyári vallási tábor. Ezek azt bizonyítják, hogy a hit továbbra is fontos a horvát nemzetiség életében. Gugán Iván kiemelte, hogy a nemzetiségek tanulhatnak is egymástól, igen jó gyakorlatnak tartotta például a tanösvényeket.

Konferencia-előadások

A „Papok, nemzetiségek, közösségek” címmel összefogott konferencia előadásai fiatal kutatók munkáit mutatták be. Dr. Bárh Dániel az MTA-ELTE Lendület Történeti Folklorisztikai Kutatócsoport vezetője ismertette az *Alsópapság a XVIII-XX. századi lokális közösségekben Magyarországon és Erdélyben* címmel folytatott kutatás célkitűzéseit és eddigi részeredményeit. A 2018-ban kezdett kutatás sajátossága a történeti-néprajzi szemlélet: néprajzkutatók levéltári források alapján (papi naplók, levelezések, anyakönyvek, egyéb hírforrásból) keresik a választ a kérdésfelvetésre, hogy milyen szerepet töltött be az alsópapság a helyi közösségek, a nemzetiségek életében. Az előadások a kutatót háromszáz év egy-egy helyi eseményére rávilágítva hoztak példákat az egyértelműen közösségteremtő és az ellentmondásos kapcsolatokra.

Gyermekmúzeum

Dr. Bárh Dániel

Muntagné Tabajdi Zsuzsanna Temetési konfliktusok a Balassagyarmat környéki falvakban a XVIII. században című előadásában a különböző nemzetiségű és felekezetű faluközösségek, szlovák-magyar, illetve evangélikus-katolikus lakosság temetkezési szokásait vizsgálva arra kereste a választ, milyen szerepet töltött be, s miben mutatkozott meg a vallás (felekezeti hovatartozás) egy-egy település életében. Szűgy, Csesztve és Bakó településen az 1760-as években történt temetkezési konfliktusok mentén bontotta ki, milyen jelentősége volt annak, ki hogyan temettette el halottját.

Dr. Bárh Dániel *Papi szolgáltatások – népi igények* címmel a XVIII-XIX. századi bácskai helyi rituális gyakorlat etnikai vonatkozásait mutatta be. Bácska nemzetiségi és felekezeti szempontból is színes összetételű lakosságában minden nemzetiségnek megvolt a maga „kedvenc” szentje, áldást hozó és bajt távol tartó szentelménye. Ezek kiszolgáltatását, illetve mágikus felhasználását eltérő módon ítélték meg az egyház helyi képviselői. A népi vallásosság gyakorlatai között szerepelt például az illírek körében (sokácok, bunyevácok, rác-horvátok) a szemba-jok ellen védő Szent Didák vize, a németeknél a zivatart elhárító Szent János és Pál gyertyája. Írott forrásból előkerült az ezekre mondott papi áldás szövege, ahogy több mágikus tárggyá vált, imádságos szöveget tartalmazó ponyvanyomtatvány is.

Hasonló témát taglalt dr. Bednár János, idén Heinek Ottó-díjjal kitüntetett kutató *Pappal vagy pap nélkül. Néhány gondolat a vallásgyakorlat természetéről a Budai hegyvidék német falvaiból származó XIX. századi példák alapján* című előadása. Három konfliktushelyzet kapcsán mutatta be a laikus vallásgyakorlat és az egyházi kontroll ütközését. Kezdeményezhetnek-e processziót a hívek, meg lehet-e azt tartani a plébános nélkül, illetve szabad-e a Tóbiás áldása elnevezésű ponyvanyomtatványt megáldatni és azt bajelhárító hatásában bízva maguknál hordani? A példák azt mutatják, a vallásgyakorlat a maga autonómiája szerint folyik, ahogyan az egyén, közösség végzi, ezzel szemben az egyház monopolhelyzetéből csak az általa felkínált úton, eszközökön keresztül fogadja azt el, úgy ahogyan ő szolgáltatja ki. A kiszolgáltató helyzet azonban csapda is számára: a hívek követelik az általuk igényelt vallásgyakorlás kiszolgáltatását (körmenet tartása vész elhárítására, szentelmények megáldása).

Dr. Muskovics Andrea Anna néprajzos muzeológus a közösségszerveződés egy pozitív példáját ismertette *Egyházközségi szerveződés a két világháború között a vegyes lakosságú Tárnokon* című előadásában. Tárnokon az 1720-as évektől szlovákok telepedtek le, és zárt közösségüket két évszázadon keresztül, egészen az 1930-as évekig megőrizték. Az újonnan betelepülő magyarok a néhány kilométerrel távolabb megnyitott parcellákra érkeztek, de az Ófaluból kiszoruló fiatalabb, szegényebb szlovákok is ide költöztek, Tárnokligetre. Szükségessé vált számukra önálló iskola és templom építése. Utóbbi érdekében a szlovák és magyar telepesek összefogtak, és közös munkával építettek kápolnát, majd templomot.

Dr. Márkus Beáta

Előzetési tanösvény a múzeum kertjében

A nap második felében került sor az előzetési tanösvény megnyitójára a múzeum kertjében. A szakmai bemutatón dr. Márkus Beáta, a Pécsi Tudományegyetem Német Történelem és Kultúra Délkelet-Közép-Európában Alapítványi Tanszékének munkatársa elmondta, a tanösvény nemcsak az előzetésnek, hanem Budaörs német lakosságának is emléket állít, így részben helyi tanösvénynek is tekinthető.

Pierre Nora francia történész 1984-ben alkotta meg az „emlékezet helyei” fogalmat, amely alatt azokat a helyeket vagy akár eseményeket értjük, amelyről az adott közösség minden tagjában ugyanazok az emlékek idéződnek fel, így emlékeztető jelképpé válnak. Ilyen értelemben a magyarországi németek számára az „Ulmer Schachtel” (Ulmi bárka) és Budaörs is az emlékezet helye. Budaörsről mindenkinek 1946.

január 19-e jut eszébe. Ez a nap 2012 óta a magyarországi németek elhurcolásának emléknapja. Az ötállomásos tanösvény megalkotásakor a központi témát ezért Budaörs német közösségének identitásába beágyazva akarták elhelyezni, így az első és utolsó tábla mintegy elő- és utótörténet fogja közre az előzetést feldolgozó állomásokat. Az első táblán megismerhetjük azt a Budaörsöt, amely a hazai németiség számára kiemelt jelentőségű volt központi fekvésének, az itteni közösség identitásmegőrzésének, szülő- és borkultúrájának, őszibarack-termesztésének, hagyományápolásának köszönhetően. Az úrnapi körmenetre külföldről is érkeztek ide látogatók. Ez is hozzátartozik Budaörs történetéhez, és hozzájárulhatott, hogy éppen ezt a helyet választották a kitelepítések indító helyszínéül.

A kitelepítetteknek a gyors asszimiláció érdekében nem engedélyezték a közösségben maradási, az itt maradtak számára pedig a törvényileg biztosított egyenjogúsítás csak látszólagos jogokat nyújtott. A budaörsiek a kitelepítésben az úgynevezett Landsmanschaftok létrehozásával, a budaörsi hagyományok folytatásával mégis megőrizték azonosságtudatukat, Budaörshez kötődésüket. Heimatmuseumot alapítottak Németországban, testvérvárosi kapcsolatot alakítottak ki, és amikor már lehetőség nyílt rá, hazalátogattak. A tanösvény utolsó állomása a jelenbe kalauzol. Ma már sokan élnek Budaörsön olyanok, akik később költöztek ide, nem sváb származásúak, és nem, vagy csak keveset tudnak a helység múltjáról. Az ő számukra éppen azért fontos ez a tanösvény, hogy megismerhessék a helyiek történelmét, és így ők is a közösség részévé válhassanak.

A tanösvény bejárása előtt dr. Muskovics Anna Andrea ismertette létrehozásának lépéseit. Hosszú folyamat eredményeként és a múzeum valamennyi dolgozója közös munkája révén alakult ki a jelenlegi forma. Különleges az elhelyezése és tematikája is. A múzeum kertjében szűkebb tér állt rendelkezésre, ám éppen ez teremtett nagyobb lehetőséget tárgyak kihelyezésére az egyes interaktív állomásokon. Ezzel érdekesebbé és élményszerűbbé válhat a megtekintés. Az utolsó táblán az épített örökség helyreállítása, hagyományok megőrzése kapott hangsúlyt. Egy olyan gyermekbarát, interaktív, színes tárlat jött tehát létre, ami egyaránt jól befogadható a különböző korú és háttérismerettel rendelkező látogatók számára, s a korabeli idézetekkel megelevenítik, személyessé teszik a múltat.

Paulik Zsófia múzeumpedagógus a tanösvény interaktív részleteit mutatta be. Minden állomáshoz tartozik ilyen, a búcsúüzenet írásától a magukkal vihető holmik leméréséig. Az elrejtett QR-kódok segítségével egy virtuális ablak nyílik meg, valamint egy játék kapcsolódik az állomások végigjárásához. Egy kódot kell megfejteni, melynek jutalma az a képregény, amit Grósz József gyermekkorában, a kitelepítés eseményeit megörökítve rajzolt, hogy hazaküldve azt a plébánosnak, beszámoljon az eseményekről. Mindez közelebb hozza a mai gyerekekhez a múltat. A felnőttektől pedig rokonságukban, családjukban hallott vagy a kitelepítés során maguk által átélt történetek beküldését várják. Ezek révén létrejöhet egy olyan országos, sőt határon átnyúló emlékkincs, ami megőrzi a személyes múltat a közösség számára.

A Magyarországi Horvátok Keresztény Gyűjteménye

Gugán Iván mellett a horvát nemzetiség képviselőjében dr. Handler András, a Magyarországi Horvátok Keresztény Gyűjteményének igazgatója is az egész napos esemény meghívott vendége volt. Ő mutatta be a Vas megyében, magyarországi horvátok lakta vidéken fekvő Peresznye múzeumát.²

A nyugat-magyarországi gradistyei horvátok a XVI. században települtek be a törökök elől menekülve, illetve a birtokosok hozták magukkal jobbágyaikat. A trianoni döntés következtében ez a horvát kö-

² Magyarországi Horvátok Keresztény Gyűjteménye – Zbirka sakralne umjetnosti Hrvata u Mađarskoj (9734 Peresznye, Hunyadi János u. 19.)

Balányi Klára felvételei

zösség kettészakadt, nyolcvan százaléka a határon túlra került. Velük csak a rendszerváltás után lehetett ismét feleleveníteni a kapcsolatot, ám ekkorra már jelentős kulturális különbségek alakultak ki. A magyarországi horvátság körében a papok voltak azok a személyek, akik a közösséget összetartották, és táplálták az identitástudatot. Ilyen közösségépítő volt a sokak által ismert peresznyei születésű *Dumovits István* atya is. Már fiatal papként kezdte gyűjteni a régi tárgyakat a hatvanas-hetvenes években, így mentette meg a régi falusi házak lebontásakor kidobásra kerülő értékeket. Horvátszidányi plébánosként aktívan szervezte a horvát közösséget, számos civil egyesületet, szervezetet alapított, s többnek is tagja volt. A nyolcvanas évek második felétől felélesztette a mariazelei zarándoklatokat. Maga vezette a Kőszegről induló száznegyven kilométeres gyalogos zarándokutat az ausztriai Mariazellbe. Több évtizedes munkásságát magyar és horvát kitüntetésekkel is elismerték. Gyűjteményét saját szülőházában helyezte el, felajánlva azt az Országos Horvát Önkormányzatnak.

Dumovits István atya egykori magángyűjteménye jelenti a múzeum gyűjteményének alapját. A 2008-ban megnyílt kiállításon elsősorban a nyugat-magyarországi horvátság népi vallásosságához kapcsolódó emléktárgyak és egyházi vonatkozású kellékek, szakrális tárgyak tekinthetők meg, horvát néprajzi tárgyakkal kiegészülve. A múzeum értékes része még a mára már digitálisan katalogizált többnyelvű könyvgyűjtemény. Az állandó kiállítások mellett évente két időszakos kiállítást is rendeznek, legutóbb például az ostyasütőkről és busómaszkokról. A múzeum közösségi térként is működik, lehetőséget biztosít rendezvények megtartására. A múzeum napján előadásokat, könyvbemutatókat, ismeretterjesztő előadásokat szerveznek, kültéri esemény pedig a húsvét előtti keresztútjárás a kőszegi kálvárián, valamint a Szent Mártonhoz kapcsolódó programok.

A Mária útjain kiállítás a budajenői Magtárban

A Hit közösséget teremt projekthez kapcsolódik a Mária útjain kiállítás, amelyet *Csörgő Józsefné Sziklavári Annamária*, a Budajenő Település Értéktár elnöke mutatott be. A Mariazelei Csíksomlyóval összekötő Mária-zarándokúton fekvő település legnagyobb műemlék épülete, a késő barokk magtár³ 2019-re újult meg, és vált környezetével együtt kulturális, közösségi terré. A földszinten rendezvények, előadások, konferenciák, kiállítások megrendezésére alkalmas tér; az első emeleten ifjúsági- és zarándokszállás van; a második emeleten és a padlástéren *dr. Vass Erika* kutatásai nyomán alakították ki a „Mária útjain. Zarándoklatok a Kárpát-medencében” című állandó tárlatot. A kiállítás a nemzetiségek zarándoklatain készült fényképekkel és személyes megnyilatkozásokon keresztül igazolja, hogy a hitnek és vallásgyakorlásnak a XXI. században is van helye.

Ezt volt hivatott kifejezni színes programjával a művészeti ábrázoláson, történelmi kutatásokon, tudományos munkákon keresztül az egész napos konferencia is.

Balányi Klára

³ Műemlék Magtár (2093 Budajenő, Magtár u. 5.)